

Н. В. Хортюк

аспірантка

Харківського національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність статті полягає в тому, що соціальний захист військовослужбовців сьогодні є одним із пріоритетних завдань української держави. У зв'язку із цим, наразі, в Україні відбувається розбудова нової системи соціальних гарантій для військовослужбовців, яка в свою чергу проходить в умовах адаптації законодавства нашої країни до вимог і стандартів Європейського Союзу та НАТО. Втім, справедливим буде відзначити, що через запроваджені фрагментарні зміни, система соціальних гарантій військовослужбовців все ще не має комплексного характеру та переважно не відповідає викликам сьогодення. А відтак, ті виклики, які постали перед країною потребують науково-теоретичного переосмислення та законодавчого вдосконалення правового регулювання забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, зокрема нормами трудового законодавства України. У статті здійснено комплексний аналіз норм загального та спеціального трудового законодавства, норми якого спрямовані на регулювання соціальних гарантій військовослужбовців в Україні. Аргументовано, що нормативно-правові акти у відповідній сфері найбільш доцільно поділити на: загальні та спеціальні. Констатовано, що саме норми трудового права займають ключове місце в системі правових засад соціальних гарантій військовослужбовців. Зроблено висновок, що нормативно-правові засади соціальних гарантій військовослужбовців знаходять своє закріплення у сукупності нормативно-правових актах різної юридичної сили, які можуть бути систематизовані за такими критеріями: 1) за їх юридичною силою; 2) за галузевістю належності (загальні норми трудового законодавства та спеціальні норми, що регулюють соціальний захист та гарантії його реалізації військовослужбовців). Втім, незважаючи на таку розгалуженість нормативно-правових актів, в системі відповідних засад ключове місце відводиться нормам трудової галузі права, адже саме за їх допомогою: 1) закріплюється правовий статус військових як суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення; 2) формується нормативна основа для забезпечення рівності всіх категорій працівників у сфері соціального захисту; 3) визначаються особливості забезпечення соціальних гарантій для спеціальних суб'єктів трудового права, - військовослужбовців; 4) встановлюються гарантії оплати праці, робочого часу, часу відпочинку, тощо; 5) розкриваються ключові форми та методи реалізації соціальних гарантій; тощо.

Ключові слова: *трудове право, правові засади, правове регулювання, соціальні гарантії, військовослужбовці.*

Актуальність теми. Соціальний захист військовослужбовців сьогодні є одним із пріоритетних завдань української держави. У зв'язку із цим, наразі, в Україні відбувається розбудова нової системи соціальних гарантій для військовослужбовців, яка в свою чергу проходить в умовах адаптації законодавства нашої країни до вимог і стандартів Європейського Союзу та НАТО. Втім, справедливим буде відзначити, що через запроваджені фрагментарні зміни, система соціальних гарантій військовослужбовців все ще не має комплексного характеру та переважно не відповідає викликам сього-

дення. А відтак, ті виклики, які постали перед країною потребують науково-теоретичного переосмислення та законодавчого вдосконалення правового регулювання забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, зокрема нормами трудового законодавства України.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти формування та реалізації соціальних гарантій військовослужбовців у своїх наукових працях розглядали: О. С. Верба, Є. І. Григоренко, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, В. І. Кириленко, В. І. Курило, Д. В. Лученко, С. П. Пасіка,

В. Й. Пашинський, С. М. Прилипко, Ю. О. Прудов та багато інших.. Втім, незважаючи на суттєві теоретичні здобутки, справедливим буде констатувати, що в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання місця норм трудового права в системі правових засад соціальних гарантій військовослужбовців.

Саме тому **метою** статті є: встановити місце норм трудового права в системі правових засад соціальних гарантій військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження варто відзначити, що розглядати нормативно-правові акти, які визначають правові засади соціальних гарантій військовослужбовців найбільш доцільно в залежності від їх юридичної сили. В даному контексті, перш за все, слід приділити увагу Конституції України. Відповідно до статті 1 Основного Закону [1], наша країна є соціальною та правовою державою. «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [1]. Конституція України закріплює засади соціального захисту військовослужбовців. Так, відповідно до статті 17 Основного Закону «державна забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [1]. Враховуючи те, що Конституція є основним законом держави, який виступає основою національного законодавства, втім положення цього нормативно-правового акту мають загальний характер, а тому потребують конкретизації у нормативно-правових актах, які займають нижче місце у системі юридичної ієрархії законодавства. Отже, основними нормативно-правовими актами, що містять засади соціальної відповідальності військовослужбовців є закони, у тому числі кодифіковані.

Кодекс законів про працю України [2] «регулює трудові відносини усіх працівників», закріплює основні трудові права працівників та основні соціально-трудова гарантії, як-то: «одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру»; «право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки»; «право на здорові і безпечні умови праці, на гідне ставлення з боку роботодавця, інших працівників»; право на матеріальне забезпечення

в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби або реабілітації, повної або часткової втрати працездатності»; «право на матеріальну допомогу в разі безробіття», у тому числі і для військовослужбовців (ст. 2) [2]. Кодекс законів України про працю фактично становить той фундамент, на якому базується усе галузеве законодавство у сфері праці, норми права у цьому кодифікованому правовому акті систематизуються й узагальнюються, і є основою для подальшої конкретизації у законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Нормативно-правовими актами, що визначають головні засади соціальних гарантій працівників, у тому числі і військовослужбовців, із урахуванням особливостей їх трудо-правового статусу, є такі закони України: «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії»; «Про оплату праці»; «Про відпустки»; «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»; «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та інші. Саме зазначені нормативно-правові акти є тими, що визначають провідні положення, щодо закріплення соціальних гарантій для усіх осіб, хто виконує трудову функцію.

Так, Закон України «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії» [3] «визначає правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією та законами України основних соціальних гарантій» [3], формує основну мету встановлення соціальних стандартів та нормативів, закріплює принципи формування та визначає сферу застосування державних соціальних стандартів та нормативів і механізм та гарантії їх реалізації. Закон України «Про оплату праці» [4] «визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах», у тому числі «з окремими громадянами та сфери державного і договірною регулювання оплати праці». Цей закон закріплює поняття «мінімальний розмір оплати праці», перелічує джерела коштів на оплату праці та систему її організації. Визначає основні права працівника на оплату праці та закріплює гарантії їх захисту. Саме тому зазначений нормативно-правовий акт має основоположне значення для формування правового, економічного і соціального підґрунтя грошового забезпечення військовослужбовців.

Закон України «Про відпустки» [5] встановлює державні гарантії права на відпустки, а також визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи. Усім військовослужбовцям (за виключенням військовослужбовців строкової військової служби), як і іншим працівникам надаються «щорічні основні та додаткові відпустки». Окрім цього військовослужбовці мають право на додаткові відпустки у зв'язку із навчанням, соціальні відпустки, творчі відпустки, а також відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення військовослужбовців) й інші.

Основними (спеціальними) правовими актами, які закріплюють соціальні та правові гарантії військовослужбовців в нашій державі виступають такі закони України: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; «Про військовий обов'язок і військову службу»; «Про Збройні Сили України»; «Про Національну гвардію України»; «Про Службу безпеки України»; Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України; «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» та деякі інші.

Основоположним нормативно-правовим актом, що визначає засади соціальних гарантій військовослужбовців є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [6]. Цей Закон «визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі» [6]. Даний нормативно-правовий акт також закріплює основні соціальні та правові гарантії військовослужбовців, зокрема такі: збереження страхового та трудового стажу; право на призначення пенсії на пільгових умовах; матеріальне та грошове забезпечення; право на соціальну та професійну адаптацію;

продовольче та речове забезпечення; право на додаткову винагороду під час дії воєнного стану; право на відпустки; на охорону здоров'я, медичну допомогу та санітарно-курортне лікування; забезпечення житловими приміщеннями; право на освіту; пільги, зокрема, на безоплатний проїзд та компенсації, наприклад, «грошову компенсація за тимчасовий піднайом (найом) житла»; право на пенсійне забезпечення і допомогу; призначення і виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності; відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди; забезпечення соціальних гарантій членів сімей військовослужбовців [6].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [7] закріплює гарантії щодо забезпечення військовозобов'язаних і резервістів військовою формою встановленого зразка (ст. 7); а також «матеріального забезпечення громадян України у зв'язку з призовом або прийняттям на військову службу» (ст. 21). Крім цього Закон [7] містить бланкетну норму щодо закріплення «гарантій правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни» (ст. 40). Також засади соціальних гарантій військовослужбовців дублюються в інших, заздалегідь згаданих, нормативно-правових актах, які регулюють діяльність різних військових формувань.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [8] спрямований на захист ветеранів війни та визначає такі соціальні гарантії для цих осіб, як-то: організація соціального та інших видів обслуговування; «надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я» (ст. 1) [8]. Розділом III цього Закону [8] закріплені пільги ветеранам війни та гарантії їх соціального захисту, зокрема: «пільги учасникам бойових дій та особам, прирівняним до них» (ст. 12); «пільги особам з інвалідністю внаслідок війни» (ст. 13); «пільги для учасників війни» (ст. 14); «пільги сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України» (ст. 15); «інші виплати учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною» (ст. 151); «пільги для осіб, які

мають особливі заслуги перед Батьківщиною» (ст. 16) [8].

Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [9] визначає гарантії, які забезпечують гідне життя ветеранам військової служби, шляхом гарантування соціального захисту через реалізацію права на працю; створення умов для поліпшення здоров'я; надання пільг, компенсацій та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності та відпочинку; реалізацію цільових програм поліпшення житлових умов; організацію соціально-побутового обслуговування та пенсійного забезпечення [9].

Із аналізу законів, що встановлюють засади соціальних гарантій військовослужбовців, вбачається, що нормативно-правові акти, які регулюють діяльність різних військових формувань, фактично, або дублюють положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [6], або містять бланкетні норми, які відсилають до положень зазначеного Закону, а отже, законодавство у сфері правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців потребує впорядкування і зведення його положень до внутрішньо погодженої системи.

Засади соціальних гарантій військовослужбовців також знаходять своє закріплення у відповідних підзаконних нормативно-правових актах (акти Президента України; акти Кабінету Міністрів України; акти центральних органів виконавчої влади - відповідних міністерств та відомств), які ґрунтуються на міжнародних правових актах, Конституції України та законах України. Серед підзаконних нормативно-правових актів у досліджуваній царині вважаємо за необхідне виокремити наступні: указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [10], який, зокрема, визначає окремі засади соціальних гарантій військовослужбовців, зокрема, гарантії грошового та матеріального забезпечення, гарантування права на відпустку тощо; указ Президента України «Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни» [11]; указ Президента України «Про додаткові заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України» [12]; указ Президента України «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності

держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» [13].

Серед актів Кабінету Міністрів України важливо виокремити наступні постанови: «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями»; «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями»; «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві»; «Деякі питання забезпечення житлом військовослужбовців та інших громадян»; «Про затвердження Порядку виплати військовослужбовцям Збройних Сил... грошової компенсації вартості за неотримане речове майно»; «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб»; «Про організацію надання соціальних послуг»; «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану». Тож, вказані акти Кабінету Міністрів України визначають та закріплюють основні засади соціального захисту військовослужбовців та правові механізми реалізації належних їм соціальних гарантій.

Перелік актів центральних органів виконавчої влади, як правило це накази Міністерства оборони України, які містять засади нормативного регулювання соціальних гарантій значний, тому ми приділимо увагу лише основним. Серед таких підзаконних нормативно-правових актів, на нашу думку, слід виокремити: накази Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції з організації роботи із забезпечення соціальними виплатами осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей у Міністерстві оборони України»; «Про затвердження Інструкції про порядок надання стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я та медичних підрозділах Збройних Сил України»; «Про встановлення тарифних розрядів за посадами осіб офіцерського складу Збройних Сил України». Підзаконні нормативно-правові акти централь-

них органів виконавчої влади приймаються на основі Конституції України та в межах, передбачених нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, тобто підзаконні акти їх конкретизують.

Висновки. Таким чином, нормативно-правові засади соціальних гарантій військовослужбовців знаходять своє закріплення у сукупності нормативно-правових актах різної юридичної сили, які можуть бути систематизовані за такими критеріями: 1) за їх юридичною силою; 2) за галузевою належністю (загальні норми трудового законодавства та спеціальні норми, що регулюють соціальний захист та гарантії його реалізації військовослужбовців).

Втім, незважаючи на таку розгалуженість нормативно-правових актів, в системі відповідних засад ключове місце відводиться нормам трудової галузі права, адже саме за їх допомогою: 1) закріплюється правовий статус військових як суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення; 2) формується нормативна основа для забезпечення рівності всіх категорій працівників у сфері соціального захисту; 3) визначаються особливості забезпечення соціальних гарантій для спеціальних суб'єктів трудового права, - військовослужбовців; 4) встановлюються гарантії оплати праці, робочого часу, часу відпочинку, тощо; 5) розкриваються ключові форми та методи реалізації соціальних гарантій; тощо.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
2. Кодекс законів про працю України: від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної ради УРСР* від 17.12.1971 /Дод. До № 50/.
3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. *Урядовий кур'єр* від 07.11.2000.
4. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995

- № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України* від 25.04.1995 № 17. Ст. 121.
5. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. *Голос України* від 17.12.1996.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Голос України* від 10.01.1992.
7. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Голос України* від 12.05.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
8. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України* від 09.11.1993 № 45, ст. 425.
9. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 № 203/98-ВР. *Голос України* від 16.04.1998.
10. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. *Урядовий кур'єр* від 17.12.2008 № 237.
11. Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни: указ Президента України від 13.10.2021 № 532/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України: <https://www.president.gov.ua/documents/5322021-40397>
12. Про додаткові заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України: указ Президента України від 30.12.2021 № 688/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України: <https://www.president.gov.ua/documents/6882021-41089>
13. Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії: указ Президента України від 01.02.2022 № 36/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України: <https://www.president.gov.ua/documents/362022-41285>

Khortiuk N. V. The place of norms of labor law in the system of legal foundations of social guarantees of military personnel

The relevance of the article lies in the fact that the social protection of military personnel is one of the priority tasks of the Ukrainian state today. In this regard, Ukraine is currently developing a new system of social guarantees for military personnel, which, in turn, is taking place under the conditions of adaptation of our country's legislation to the requirements and standards of the European Union and NATO. However, it would be fair to note that due to the implemented fragmentary changes, the system of social guarantees for military personnel still does not have a comprehensive nature and mostly does not meet the challenges of today. Therefore, the challenges facing the country require a scientific-theoretical rethinking and legislative improvement of the legal regulation of social guarantees for military personnel, in particular, the norms of the labor legislation of Ukraine.

In the article, a comprehensive analysis of the norms of general and special labor legislation, the norms of which are aimed at regulating the social guarantees of military personnel in Ukraine, is carried out. It is argued that it is most expedient to divide normative legal acts in the relevant sphere into: general and special. It was established that labor law norms occupy a key place in the system of legal foundations of social guarantees for military personnel. It was concluded that the normative-legal foundations of social guarantees of military personnel are consolidated in a set of normative-legal acts of different legal force, which can be systematized according to the following criteria: 1) according to their legal force; 2) by industry affiliation (general norms of labor legislation and special norms regulating social protection and guarantees of its implementation for military personnel). However, despite such a wide range of legal acts, the key place in the system of relevant foundations is given to the norms of the labor field of law, because it is with their help: 1) the legal status of the military as subjects of labor law and social security law is fixed; 2) a regulatory basis is formed to ensure the equality of all categories of workers in the field of social protection; 3) the specifics of providing social guarantees for special subjects of labor law, - military personnel, are determined; 4) guarantees of wages, working hours, rest time, etc. are established; 5) the key forms and methods of implementing social guarantees are revealed; etc.

Key words: *labor law, legal principles, legal regulation, social guarantees, military personnel.*